

ELEMZÉSEK

NOVÁK GÉZA – PÁLFALVI ZSOLTNÉ

Az élelmiszergazdaság jellemzői az Alföldön

Az 1990-es évek mélyreható gazdasági és társadalmi változásai érzékenyen érintették az Alföldön tradicionálisan jelen lévő mezőgazdaságot és az erre épülő élelmiszeripart is. Korábban stabilnak látszó élelmiszer-ipari vállalatok mentek csődbe, ami érintette termelői, bedolgozói hátterüket is, így az élelmiszer-gazdaság súlya folyamatosan mérséklődött. A rendszerváltozás óta eltelt csaknem két évtized alatt a mezőgazdaság, mondhatni, magára talált, a termelés keretei stabilizálódtak. Az élelmiszer-ipari termelés a kilencvenes évek második felétől mérsékelten növekvő trendet mutatott, teljesítménye azonban az utóbbi években ismét csökken.

Az elemzésben Alföldön két régió, Észak-, illetve Dél-Alföld hat megyéjének együttesét értjük.

A MEZŐGAZDASÁG¹ ÉS AZ ÉLELMISZERIPAR JELENTŐSÉGE

Az Alföld mezőgazdasági jellege az ország többi térségéhez képest mindig is erőteljesebb és meghatározóbb volt. Az átlag feletti mezőgazdasági potenciál évszázados termelési tapasztalattal párosult. A kilencvenes évek változásai azonban törvényszerűen visszavetették a termelés produktumát. A mezőgazdasági termelés visszaesésében nemcsak az átalakulással járó bizonytalanságok, a technikai-technológiai megújuláshoz szükséges tőke hiánya, a jövedelmezőség nagymértékű csökkenése, az időnként jelentkező belvíz és aszály játszottak szerepet, hanem az élelmiszer-ipari recesszió is, amely a mezőgazdasági termékek iránti kereslet számottevő csökkenése révén gyűrűzött be a mezőgazdaságba.

Az agrárágazat gazdasági jelentőségének mérséklődése jól nyomon követhető a *GDP alakulásán*. A rendelkezésre álló adatok szerint 2005-ben a mezőgazdaság termelte meg a térség bruttó hozzáadott értékének egytizedét, szemben az 1995. évi 14%-kal. Ez az arány azonban az országos átlagnak még így is több mint háromszorosa. 2005-ben változatlanul az Alföld állította elő az ország mezőgazdaságból származó hozzáadott értékének 44%-át.

A mezőgazdaság országoshoz képest mutatott jóval nagyobb súlya nemcsak az ágazat jelentőségét jelzi, de – a fajlagos mutatók alapján – a teljes gazdaság relatíve szerényebb teljesítőképességére is utal. Igaz ugyan, hogy az agráriumban termelt hozzáadott érték egy főre jutó értéke másfélszerese az országos átlagnak, azonban a termelés intenzitására vonatkozó mutató alapján az Alföld már csak szerény többletet tud felmutatni az országoshoz képest: az egy hektár termőterületre jutó 116 ezer forint csupán 10 ezer forinttal több, mint az országos átlag.

¹ A mezőgazdaság itt és a továbbiakban a „Mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás” és a „Halászat” nemzetgazdasági ágak együttvéve.

Az agrárium teljesítőképességét intenzív fejlesztéssel lehetne növelni. Tény viszont, hogy a mezőgazdaság mindenkor súlyához mérten kisebb arányban részesedett a beruházásokból. 2005-ben folyó áron több mint 52 milliárd forintot fordítottak az Alföldön az ágazat fejlesztésére, ami a nemzetgazdasági beruházások 7%-át tette ki. A mezőgazdaságnak a hozzáadott érték termelésében képviselt súlyához viszonyítva az elmaradt beruházások értéke ebben az évben csaknem elérte a 20 milliárd forintot.

Az Alföld élelmiszeriparának az 1990-es évek elejére jellemző depressziója után az ágazatban a stabilizáció, illetve a növekedés jelei mutatkoztak, melyek azonban elmaradtak a gazdaság egészére jellemzőtől. Az ágazat súlya így mérséklődött, kibocsátásának volumene pedig az utóbbi években csökkenő trendet mutat. 2005-ben az élelmiszeripar a térség bruttó hozzáadott értékéhez – az egy évtizeddel korábbi 6,7%-kal szemben – 3,8%-kal járult hozzá. Az Alföld élelmiszeriparának szerepvesztése meghaladta az országot, amelyet más irányból az is jelez, hogy egyre kisebb arányban veszi ki részesedését az országosból: súlya 1995 és 2005 között 36,5%-ról 28,3%-ra csökkent.

Az agrárjelleg az Alföld két régiója közül a déli térségben erőteljesebb, mint az északon. A megyék saját gazdaságához képest legnagyobb a mezőgazdaság súlya Békésben, a legkisebb Jász-Nagykun-Szolnokban, míg az élelmiszeripar esetében az arányok Bács-Kiskun (5,6%) és Hajdú-Bihar (2,9%) között szóródnak.

A MEZŐGAZDASÁGI TERMELES JELLEMZŐI

Az Alföld átlag feletti mezőgazdasági potenciállal rendelkezik. Területének egy jelentős részén – elsősorban a Tiszántúl déli tájain – kiváló minőségű csernozjomtalajok találhatók. A korábban rendszeresen vízjárta területeken korlátozottabb termőképességű réti talajok alakultak ki, illetve szántóföldi művelésre egyáltalán nem alkalmas szikesek. Ugyancsak megkérdőjelezhető a Duna–Tisza közti homokhátság gyenge minőségű homoktalajainak szántóföldi hasznosítása. Az éghajlati feltételek általában jók, de ezzel együtt főként a tenyészidőszak éghajlatát különböző szélsőségek – fagyveszély, aszályosság – is jellemzi. Előnyös a tenyészidőszak hőtöbblete, a napsütéses órák magas száma. A legbizonytalanabb éghajlati tényező a csapadék. A kedvező termálvíz-adottságokra alapozva egyes területeken jelentős üvegházi és fóliakertészet jött létre.

A termelés keretei, a termelőerők kapacitása

A mezőgazdaság szervezeti decentralizációja az 1990-es évek első felében lezajlott. A vállalkozások számának gyarapodása az évtized második felében már jelentősen csillapult, sőt napjainkra inkább csökkenés tapasztalható. 2006 végén az ország közel 53 ezer mezőgazdasági vállalkozásának háromtizedét az Alföldön regisztrálták. A vállalkozásoknak csak kevesebb mint egynegyede választott társas gazdálkodási formát, a többiek egyéni vállalkozásként működnek. Sajnálatos módon a szükségesnél lényegesen kevesebb azon termelési-értékesítési szövetkezetek száma, amelyek a termelés–csomagolás–értékesítés vertikumát összefogva, a termelők érdekeit szem előtt tartva lépnek ki a piacra. A tőkeszegénység ellensúlyozására megoldás lehetne a külföldi vállalkozók bekapcsolódása a mezőgazdasági termelésbe. Ezek itteni jelenléte azonban még igencsak korlátozott: 2006 végén – a térségben amúgy sem kiemelkedő nagyságrendben jelen lévő – külföldi tőkének mindössze 2%-át vitték a mezőgazdaságba.

Az Alföld mezőgazdasági termelői az országos *földterület* négytizedét használják, ez utóbbiból rendszeres művelés alatt közel 2,6 millió hektár áll. Agrárökológiai szempontból a terület hasznosítása kedvezőtlen szerkezetűnek minősíthető. Az agrártevékenység döntően a szántó hasznosítására épül. Előfordul, hogy olyan kedvezőtlen termőhelyi adottságú területeket is szántóföldi művelés alatt tartanak, amelyek arra alkalmatlanok.

Köztudott, hogy a rendszerváltást követő privatizációval a földterület rendkívüli módon szétaprózódott. A földkoncentráció terén az azóta eltelt években igazi áttörés nem, csak kismértékű elmozdulás történt. Az Alföldön a gazdaságok hattizede még mindig legfeljebb egy hektár termőterületet használ. Az egy család megélhetéséhez szükségesnek tartott minimálisan 50 hektárja a gazdaságok 1-2%-ának van, de 10 hektárnál többje is csak alig több mint 8%-nak.

Az elmúlt évtizedek gazdasági átalakulásának egyik negatív következménye volt a *foglalkoztatottság* nagyarányú szűkülése. A munkaerő-kereslet visszaesése a termelőágaikat, köztük a mezőgazdaságot sújtotta leginkább, a szolgáltatási jellegű területek szerepe ugyanakkor megerősödött. Az Alföldön 1990-ben még megközelítőleg 300 ezer fő dolgozott az agrárszférában, 2005-ben pedig már csak 92 ezer. Foglalkoztatottakon belüli részarányuk azonban változatlanul közel kétszerese az országos átlagnak. De a lakosság mezőgazdasági kötődése lényegesen nagyobb fokú, mint amit a foglalkoztatottsági adatok mutatnak. 2005-ben a gazdálkodók és mezőgazdasági tevékenységet folytató családtagjaik együttes száma az Alföldön közelítette a 600 ezer főt, ami a 14 éves és idősebb népesség egynegyedét tette ki.

A mezőgazdaságban használt erőgépek összes *vonóerő-kapacitása* az átalakulás éveiben nem módosult számottevően. A változást, a szervezeti átalakuláshoz igazodóan – egy enyhe kapacitáscsökkenés mellett – a gazdasági szervezetek és az egyéni gazdálkodói kör közötti erőteljes átrendeződés jelentette. 2005-ben már minden hetedik magángazdálkodó rendelkezett traktorral.

Mezőgazdasági termelés

A *szántóföldi növénytermesztés* szerkezete leegyszerűsödött, lényegében 10-12 növény termesztésére szűkült, amiben a gabonafélék kimagasló részarányt képviselnek. A 2 millió hektáros szántóterület mintegy felét búza és kukorica foglalja el, nagyjából 50-50%-os megoszlásban. Az ipari növények részesedése 16–18, a takarmánynövényeké 6–11% között mozog úgy, hogy az előbbieké lényegében növekedett, az utóbbiaké pedig – az állatállomány szűkülésével összefüggésben – csökkent. Az ipari növények közül a napraforgó súlya kissé emelkedett, ezzel szemben a cukorrépáé – a feldolgozókapacitások szűkülésével – tovább mérséklődött.

1. táblázat

A szántóföldről betakarított termésmennyiség az Alföldön

Növény	1996–2000	2001–2005	2006	
	évek átlaga, 1000 tonna		1000 tonna	az országos érték %-ában
Gabonafélék összesen	5079,4	5859,1	5915,2	40,9
Ebből:				
búza	1777,6	2044,3	1770,1	40,4
kukorica	2676,8	3059,2	3419,0	41,3
Burgonya	459,6	344,3	290,2	51,4
Napraforgómag	359,8	471,9	601,3	50,9
Repcemag	42,5	48,7	74,3	22,0
Dohány	11,5	10,4	9,0	98,2
Cukorrépa	1764,2	1501,1	1136,6	46,3

Az Alföld a szántóterületi részesedése alapján számított átlagnál – 44,4%-nál – kissé nagyobb arányban veszi ki részét például az ország cukorrépa-termékumából, sokkal nagyobb arányban a napraforgóéból és a burgonyaéból, jóval kisebb arányban a repcééből. Külön ki kell emelni a növények közül a dohányt, amelyet az országban csaknem kizárólag az Alföldön, azon belül is elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében termesztnek.

Az Alföldnek, különösen a déli részének, kiemelkedő szerepe van az ország *zöldségtermesztésében*. A betakarított termésmennyiség országosból való részesedése – a kedvező termőhelyi adottságokon túlmenően a generációk által felhalmozott tapasztalatnak is köszönhetően – rosszabb években is nagyjából hattized körül alakult. 2006-ban itt termelt meg a hazai zöldségek majd nyolctizede, ezen belül a csemegekukorica több mint kilenc-tizede, a paradicsompaprika és a fokhagyma közel kilenc-tizede, a paradicsom és a zöldborsó bő nyolctizede. Az Alföld déli részének tájjellegű növénye a korábban szintén a zöldségfélék közé sorolt fűszerpaprika, amit szinte kizárólag itt termesztnek. Ugyancsak elsősorban Dél-Alföldön évtizedes hagyományai vannak a hajtásos zöldségtermesztésnek. A kedvező éghajlati tényezők mellett a termálvíz adta lehetőségek kiaknázása tette a térséget az ország legjelentősebb hajtottzöldség-termőterületévé. Az évtized elején 16 400 gazdaság több mint 1900 hektár üveggel és fóliával borított felületen termelt zöldségeket, virágokat. Ez az ország fedett termesztőberendezéssel ellátott területének közel háromnegyede.

Az Alföldön több mint 57 ezer hektárnyi *gyümölcsültetvény* található, ami az ország gyümölcsöseinek több mint a fele. Szabolcs-Szatmár-Bereget almásainak és szilvásainak kiterjedtsége okán az ország gyümölcsöskertjeként emlegetik, de nem kevésbé híres a Duna–Tisza közti homokterületeken termelt őszi- és kajsziparack. 2006-ban az Alföld adta az ország összes gyümölcstermésének közel kétharmadát, ezen belül az alma háromnegyedét. A tömeget adó alma dominanciája miatt az Alföld gyümölcstermelésében az északi régió súlya a nagyobb, míg a délié a csonthéjasok termesztésében kiemelkedő.

2. táblázat

Gyümölcstermés az Alföldön, 2006

Gyümölcs	Dél-Alföld	Észak-Alföld	Alföld	Az Alföld az országos érték %-ában
	tonna			
Összesen	149 523	409 739	559 262	64,8
Ebből: alma	49 165	355 895	405 060	75,4
meggy	20 783	15 037	35 820	59,5
szilva és ringlőszilva	25 682	15 475	41 157	63,7
kajszi	10 843	1 178	12 021	29,8
őszibarack	33 122	5 576	38 698	57,3

A *szőlő* a barack mellett a dél-alföldi homok legértékesebb növénye, termesztése a Duna–Tisza közének egyes részein több mint ezeréves múltra tekint vissza. Az ország szőlőterületének egyharmada található az Alföldön, mégpedig Dél-Alföldön, ezen belül csak Bács–Kiskunban 27%-a. Ezzel Dél-Alföld részesedése lényegesen nagyobb, mint bármely más, történelmi borvidékeket is magában foglaló régióé.

3. táblázat

Szőlőtermelés az Alföldön, 2006

Megnevezés	Dél-Alföld	Észak-Alföld	Alföld	Az Alföld az országos érték %-ában
Szőlőterület, ha	24 639	3 761	28 400	33,9
Termésmennyiség, tonna	163 986	14 110	178 096	34,1
Ebből: borszőlő	160 682	12 969	173 651	34,2
Termésátlag, kg/ha	7 340	4 690	7 023	101,6

Magyarország 22 borvidékéből kettő (a Kunsági és a Hajós–Bajai) Bács-Kiskunban található. Ehhez képest a rangsorban utána következő Csongrád megye szőlőterülete lényegesen kisebb, alig több mint egytizede az előzőének. A borvidékként is számon tartott Csongrádi térség mellett a Pusztamérges környéki homok is jó minőségű borokat ad.

A kiváló takarmánytermő területeknek köszönhetően az Alföldnek jelentős súlya van az ország *állattenyésztésében* is. Annak ellenére így van ez, hogy a jól ismert gazdaságossági és értékesítési problémák miatt az állattartó gazdaságok száma és az állatállomány nagysága lényegében folyamatosan csökken. 2006 végén a szarvasmarhalétszám 14, a sertéseké 11%-kal maradt el a 2000. évitől. Az országosnál kisebb visszaesés következte a térség megőrizte vezető pozícióját a sertéságazatban: minden második állatot az Alföldön tartják. A tyúkfélék és különösen a juhok állományában, az előzőekkel ellentétben, gyarapodás volt megfigyelhető.

4. táblázat

Állatállomány és állatsűrűség az Alföldön, 2006

Megnevezés	Állatállomány			Állatsűrűség ^{a)}	
	1000	a 2000. évi %-ában	az országos %-ában	az Alföldön	országosan
Szarvasmarha	301	86,0	42,9	12	12
Sertés	2 150	88,8	53,9	83	69
Juh	852	119,0	65,6	33	22
Tyúkféle	12 678	112,4	41,8	490	521

a) 100 hektár mezőgazdasági területre jutó állatállomány.

A térségen belül Észak-Alföld állatsűrűsége magasabb a sertések kivételével. A megyék közül Hajdú-Bihar emelkedik ki mint a legtöbb állatot tartó térség. Az állatállománynak a művelt területhez viszonyított nagysága is e megyében a legnagyobb, kivéve a sertéseket, amelyek esetében Csongrád megyéé az elsőbbség.

Az állatállomány változásához igazodott az *állati termék előállításának* alakulása. 2006-ban az évtized elejéhez képest héttizedére csökkent a vágómarha, kilencetizedére a kifejt tehéntej, a vágótyúk és a vágósertés mennyisége. A fontosabb termékek közül ki kell még emelni a vágópulyka és a tyúktojás termelését, amely ha nem is számottevően, de növekedett a 6 évvel korábbihoz képest. A vágóállatokon belül a nem túl jelentős hányadot képviselő vágóliba és vágókacsa termelése országos viszonylatban is kiemelkedő, 2006-ban az Alföldön állították elő a teljes mennyiség 93%-át.

5. táblázat

Vágóállat és állati termék termelése, 2006

Megnevezés	Dél-Alföld	Észak-Alföld	Alföld	Az Alföld az országos érték %-ában
Vágómarha, ezer tonna	20 247	17 603	37 850	45,3
Vágósertés, ezer tonna	188 133	151 765	339 898	55,5
Vágójuh, ezer tonna	5 058	7 008	12 066	61,3
Vágónyúl, ezer tonna	3 468	3 247	6 715	54,6
Vágótyúk (gyöngyössel), ezer tonna	71 832	99 358	171 190	50,1
Vágóliba, ezer tonna	36 466	9 942	46 408	92,6
Vágókacsa, ezer tonna	54 851	3 586	58 437	93,4
Vágópulyka, ezer tonna	59 342	16 513	75 855	42,8
Kifejt tehéntej, ezer liter	355 518	447 916	803 434	44,7
Tyúktojás, ezer db	670 943	572 153	1 243 096	42,1

A mezőgazdasági szervezetek termékfeldolgozási tevékenysége

A gazdaságok hagyományosan – erőforrásaikhoz kapcsolódóan – gyakran végeznek olyan tevékenységeket, amelyek nem tartoznak a mezőgazdasági termelés körébe. Ilyen kiegészítő jellegű tevékenység a megtermelt mezőgazdasági termékek feldolgozása is. Ezen élelmiszer-termelés jellegű tevékenységek közül a gyümölcs- és zöldségfeldolgozás a legelterjedtebb, a rangsorban következő a húsfeldolgozás, majd a borkészítés, valamint a tejfeldolgozás.

6. táblázat

*A mezőgazdasági termékfeldolgozást végző gazdaságok száma
fontosabb tevékenységtípusok szerint, 2005*

Tevékenységtípus	Dél-Alföld	Észak-Alföld	Alföld	Az Alföld az országos érték %-ában
Húsfeldolgozás	1822	1133	2955	50,4
Tejfeldolgozás	824	973	1797	51,4
Gyümölcs- és zöldségfeldolgozás	2613	2842	5455	61,3
Borkészítés, borpalackozás	1766	225	1991	40,7
Egyéb élelmiszer-ipari tevékenység	275	187	462	34,9
Takarmánykeverés	139	39	178	34,5

Az utóbbi időben terjedőben van a különböző tejtermékek házi előállítás és piaci értékesítése. A feldolgozó nagyvállalatok szigorú előírásait a néhány állatot tartók képtelenek betartani – a tejbegyűjtők megszűntek –, az át nem vett alapanyagból így kénytelenek tejfölt, túró, sajtot készíteni. A borkultúra megerősödése, a sajátbor presztízisének emelkedése a termelői szőlőfeldolgozás gyakoribbá válásának irányába hat.

A MEZŐGAZDASÁG MINT AZ ÉLELMISZERIPAR ALAPANYAG-TERMELŐJE

Az élelmiszer-gazdaság két alkotója, a mezőgazdaság és az élelmiszeripar között a kapcsolatot a felvásárlás/értékesítés teremti meg. A mezőgazdasági termelők az általuk megtermelt mezőgazdasági termékeket bárkinek szabadon értékesíthetik, termelést pedig vagy megrendelésre (szerződés alapján), vagy saját belátásuk szerint (önellátásra, szabadpiaci értékesítésre) folytatnak. A mezőgazdasági termékek tehát több csatornán kerül(het)nek értékesítésre, s az egyes csatornák között a termelők szabadon választhatnak. A választás gyakorlatilag minden esetben gazdasági megfontolások alapján történik.

A mezőgazdasági termékek értékesítésének fő formája a termelők által a felvásárlóknak (akik főként élelmiszergyártók) történő, szerződéses kapcsolaton alapuló árueladás. Emellett a termelő közvetlenül is értékesítheti termékeit termelői piacokon, különféle értékesítőhelyeken (nyílt árusítású üzlet, piaci elárúsítóhely) kis- és nagykereskedelemmel, vendéglátással, külkereskedelemmel foglalkozó vállalkozásoknak, közületeknek (kórház, üzemi konyha stb.) és külföldi vevőknek is. A szerződésen kívüli termelés nagy részben a hagyományokon alapuló várható kereslethez igazodik, amit a remélt értékesítési árak és a gazdaságok egyedi adottságai befolyásolnak.

Az Alföld természet- és gazdaságföldrajzi jellemzői kedveznek a mezőgazdasági termelésnek, termőhelyi különbségei pedig területenkénti specializációt is lehetővé tesznek (például szabolcsi alma, szegedi fűszerpaprika). A terület mezőgazdasága így biztos alapot jelenthet a korábban már rátelepült élelmiszeriparnak, sőt az Alföldön kívül levő feldolgozókhöz is kerül az itt megtermelt növényekből, vágóállatokból és állati termékekből.

Az utóbbi időszakban a gazdasági környezet alakulása, ezzel összefüggésben az értékesítési lehetőségek és feltételek gyakori változása miatt az alapanyagot előállító mezőgazdasági termelésnek is rugalmassá és gyorsan alkalmazkodóvá kell válnia, ami azon-

ban csak a biológiai folyamatok határain belül valósítható meg: a növénytermesztésben a vegetációs időszak, az állattenyésztésben a rotáció időigénye meghatározó.

Míg korábban a termelési többletek realizálása semmiféle nehézséget nem jelentett, addig piacgazdasági körülmények között termelés-visszafogásra irányuló ösztönzésekre is sor kerül (például a termelők támogatást kapnak a szántóterületek ugaroltatására). Ugyanakkor a mezőgazdasági vállalkozások és egyéni gazdaságok nagy száma következtében a termelési színvonal nagyobb mértékben szóródik, ami elsősorban az állattenyésztésben és az állattermék-előállításban minőségi és élelmiszer-biztonsági, ezzel együtt pedig értékesítési problémákat indukál.

Felvásárlás az Alföldről

Az Alföld mezőgazdasági jellegét jól mutatja, hogy az itteni termelőktől a feldolgozási vagy továbbértékesítési célra történő hazai felvásárlás igen számottevő. A növénytermesztésben a főbb termékcsoportokat figyelembe véve – a volumenében legjelentősebb – gabonafélékből az országban 2006-ban felvásárlóknak értékesített összes mennyiség 35%-a, ezen belül a búza 42%-a került ki innen. A többi termékcsoport, illetve fontosabb növény összes hazai felvásárlásának fele vagy azt jócskán meghaladó része származott az Alföldről, de tájspecifikus növény (fűszerpaprika) esetén szinte a teljes mennyisége (99%-a). Az olajos növények keresletének kielégítése több mint 50%-ban, a hüvelyeseké 60%-ot meghaladóan történik az Alföldről, a burgonya és a gyümölcsfélék 80% körüli, míg a zöldségfélék 90% feletti mennyiségét vásárolják fel a térségből.

7. táblázat

Az Alföldről történő hazai mezőgazdasági termékfelvásárlás, 2006

Megnevezés	Az Alföldről felvásárolt mennyiség			
	ezer tonna	aránya az országosból, %	megoszlása, %	
			Dél-Alföld	Észak-Alföld
Növényi termékek				
Gabonafélék	1756	34,6	55,8	44,2
Ebből: búza	869	41,6	54,6	45,4
kukorica	812	30,4	56,7	43,3
Burgonya	26	78,2	95,2	4,8
Hüvelyesek	13	63,9	69,3	30,7
Olajos növények	709	51,6	46,0	54,0
Ebből: napraforgómag	626	55,3	46,4	53,6
Zöldségfélék	724	92,3	58,6	41,4
Fűszerpaprika	25	98,5	91,9	8,1
Gyümölcsfélék	233	82,3	24,0	76,0
Állati termékek				
Vágóállatok	447	53,9	62,6	37,4
Ebből: vágómarha	18	42,9	50,4	49,6
vágósertés	228	52,8	52,2	47,8
vágójuh	4	63,0	44,0	56,0
vágóbaromfi	194	56,3	76,4	23,6
Tehéntej	548 ^{a)}	43,8	27,7	72,3

a) Millió liter.

A tájegység két régiójából megvalósult felvásárlások mennyisége és aránya között bizonyos növényeknél igen jelentős különbségek mutatkoztak. A legszembetűnőbb az eltérés a burgonya, a fűszerpaprika és a gyümölcsfélék esetében. Míg az előbbi két növénynél az Alföldről történt felvásárlások több mint kilenczede Dél-Alföldről, addig az utóbbiak háromnegyede Észak-Alföldről valósult meg.

A mezőgazdaság másik nagy ágazatában, az állattenyésztésben a Magyarországon 2006-ban előállított vágóállatok élőtesttömegének 60%-át vásárolták fel hazai vállalkozások. Másként nézve: az általuk megvett mennyiség 54%-a, 447 ezer tonna származott az Alföldről. Ezen belül állatfajonként a szóródás 43% és 63% között volt. (Az előbbi a vágómarha, az utóbbi a vágójuh értékesítések alföldi részesedése az országosból.) A két régió közül a vágóállat-felvásárlás összességében Dél-Alföldön volt nagyobb arányú, s ez különösen a vágóbaromfiaknál mutatkozott meg. Észak-Alföldön csak a vágójuh értékesítési mennyisége haladta meg a déli régióból eladottat. A tehéntej – az egyik legfontosabb állati termék – felvásárlása szintén az északi területen jelentősebb.

Az alföldi székhelyű vállalkozások felvásárlása

Az Alföldről történő mezőgazdasági termékfelvásárlást legnagyobb arányban természetesen az alföldi székhelyű vállalkozások végzik. A növénytermesztés termékei közül leginkább jellemző ez a fűszerpaprikára, amelynél az összes hazai és az alföldi székhelyű felvásárlás szinte egybeesett (99%-ban), valamint a gyümölcsfélékre (melyeknél 94%-os az azonosság). Tájegységen belül értékesítették a burgonya közel kilenczetedét, a gabonafélék mintegy nyolctizedét, valamint a zöldségfélék több mint héttizedét. Az előbbieknél kisebb (50–60% közötti) volt viszont a helyi vállalkozások részesedése az olajos növények és a hüvelyesek felvásárlásából, vagyis számottevő érdeklődés nyilvánult meg az ország más vidékeiről is az e termékcsoportba tartozó növények iránt.

Az állattenyésztés által előállított és azután felvásárolt termékekre a növényeknél is jellemzőbb, hogy az átvétők nagyobb arányban kötődnek az Alföldhöz, mint más tájegységekhez. Vágóállatokból összességében az innen felvásárolt élőtesttömeg 87%-át alföldi székhelyű vállalkozók vették át. Ezen belül a legmagasabb arány a vágójuh (97%) és a vágóbaromfi (91%) esetében mutatkozott. Az Alföldről összesen beszerzett tehéntej 70%-át vették meg helyi illetőségű felvásárlók.

Az alföldi székhelyű élelmiszeripar felvásárlása

A mezőgazdaság közvetlenül vagy közvetve az élelmiszeripar legfontosabb gazdasági partnere: az ott megtermelt alapanyagok és termékek eltérő arányú részét dolgozza fel piacképes végtermékké. Az Alföldön megtermelt, illetve előállított, és az élelmiszer-ipari tevékenységet folytató alföldi székhelyű vállalkozások által felvásárolt termékek mennyisége között számottevő az eltérés. Ez különösen a növényeknél igaz, hiszen többségük termése általában bőven meghaladja az élelmiszeripar nyersanyagigényét, így jelentős tartalékok képződhetnek. A termelési többlet levezetésében segít az intervenció felvásárlás. A disztribúció során a megtermelt mezőgazdasági termékek további része – azok felhasználási lehetőségei szerint – kerülhet még a lakossághoz fogyasztásra, maradhat a mezőgazdaságban, illetve visszakérülhet oda, és külföldre is eladható. A mezőgazdasági

termelés és a feldolgozóipar alapanyag-beszerzése között az Alföldön mutatkozó nagy különbségek országos szinten kiegyenlítettebbek (75% körüli a felhasználás). Ennek oka többek között, hogy a térségben élelmiszer-ipari tevékenységet végző, de nem régióbeli székhelyű feldolgozók felvásárlása nem az alföldi felvásárlók között jelenik meg, ami a termelési és felhasználási adatok jelentős eltérését okozhatja, országosan viszont ez a hatás nem érvényesül.

Külön kell említést tenni a cukorrépáról, amely különleges helyzetű a termelés–felvásárlás–feldolgozás láncolatában, mivel termesztése szinte kizárólag a cukorgyárak kapacitásának függvénye. Cukorrépát így csak azok a termelők vetnek, akik biztosak az értékesítésben, illetve előre szerződtek a feldolgozókkal. Az országban levő cukorgyárak egy részének összevonása, más részének megszüntetése, vagyis az ágazat térvesztése napjainkban is zajlik.

Az Alföld mezőgazdaságára – a helyi székhelyű élelmiszeripar közvetlen felvásárlási volumenét tekintve – leginkább a malomipari termék, keményítő gyártása és a húsfeldolgozás támaszkodik. Ez utóbbinál a felvásárolt termékek alapján jól érzékelhető az alapanyag-termelésben és a végtermék előállításában részt vevők közötti együttműködés. Jelesül a húsfeldolgozás szakágazatba tartozók közül vannak gabonaféléket felvásárlók is, ami arra utal, hogy a velük szerződést kötött termelők vágóállat-előállításához takarmány biztosításával járulnak hozzá. A mezőgazdasági termelést a felvásárló (mint kereskedő), illetve az alapanyag-termeltető élelmiszergyártó egyéb módon is segítheti: egységes, jó minőségű vetőmag biztosításával, szaktanácsadással, naposállat-kihelyezéssel, éves pénzügyi elszámolással, halasztott fizetéssel stb. A mezőgazdasági termékek biztonságos realizálása végett indokolt lenne a mezőgazdasági, élelmiszeripari és kereskedelmi vállalkozások szorosabb együttműködése.

8. táblázat

Az Alföld mezőgazdaságának szerepe az alföldi székhelyű élelmiszeripar nyersanyagellátásában, 2006*

Megnevezés	Gabonafélék	Ebből		Hüvelyesek	Napraforgó- mag
		búza	kukorica		
Az Alföldön	Mezőgazdasági termelés				
	5 915 249	1 770 107	3 418 972	51 004	601 305
	Az alföldi székhelyű élelmiszeripar felvásárlása az Alföldről				
Húsfeldolgozás	26 382	12 971	12 505	1 428	–
Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	60	–	60	–	5 858
Növényi, állati olaj gyártása	–	–	–	–	104
Tejfeldolgozás	–	–	–	–	–
Malomipari termék, keményítő gyártása	327 253	242 151	76 536	363	15
Takarmány gyártása	153 362	53 839	86 204	1 805	4 632
Egyéb élelmiszer gyártása	–	–	–	–	806
Italgyártás	–	–	–	–	–
Összes felvásárlás az Alföldről	507 057	308 961	175 305	3 596	11 415
Felvásárlás az Alföldön kívülről	68 669	56 601	9 433	468	1 899

*Az Alföld mezőgazdaságának szerepe az alföldi székhelyű élelmiszeripar
nyersanyagellátásában*, 2006 (folytatás)*

(tonna)					
Megnevezés	Zöldség- félék	Fűszer- paprika	Gyümölcs- félék	Vágó- állatok	Tehéntej ^{a)}
Mezőgazdasági termelés					
Az Alföldön	1 412 901	31 279	559 262	749 554	803 434
Az alföldi székhelyű élelmiszeripar felvásárlása az Alföldről					
Húsfeldolgozás	33	10	1	305 443	–
Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	208 837	1	143 601	–	–
Növényi, állati olaj gyártása	–	–	–	–	–
Tejfeldolgozás	–	–	–	–	371 553
Malomipari termék, keményítő gyártása	–	–	–	–	–
Takarmány gyártása	165	–	–	–	–
Egyéb élelmiszer gyártása	19 123	14 911	288	10	40
Italgyártás	–	–	26 423	–	–
Összes felvásárlás az Alföldről	228 158	14 922	170 313	305 453	371 593
Felvásárlás az Alföldön kívülről	4 322	363	11 340	109 856	246 148

* A saját felvásárlásból származó nyersanyagellátás.

a) Ezer liter.

Az élelmiszer-ipari cégek felvásárlása 2006-ban az alföldi termelőktől a vágóállatok és állati termékek esetén nagyobb arányú volt, mint a szántóföldi növényeknél. Összességében ezen vállalkozások közvetlenül a tartótól a feldolgozandó vágóállatok élőtest-tömegének 41%-át kitevő mennyiséget vettek át, tehéntejből pedig 46%-ot.

AZ ÉLELMISZERIPAR SAJÁTOSÁGAI

Az élelmiszeripar valamennyi európai ország feldolgozóiparában meghatározó szerepet betöltő iparág. Jelentőségét fokozza, hogy számos vidéki térségben a foglalkoztatás és a térségfejlesztés egyik legfontosabb területe a mezőgazdaság mellett.

Magyarországon a gazdaság mélyreható átalakulási folyamatai az 1990-es évek első felében az élelmiszer-ipari termelés átmeneti, nagymértékű visszaesését okozták. A keleti piacok elvesztése, a hazai felvevőképeség korlátozódása szerkezetváltásra, korszerűsítésre ösztönözte az ágazat szereplőit, ami jelentős létszámvesztéssel is járt. Lezajlott a privatizáció, ezzel párhuzamosan megjelentek a külföldi befektetők, és az ágazat kibocsátása a kilencvenes évek második felétől már tendenciájában emelkedett, 2003 óta azonban kissé csökken.

A hazai élelmiszer-ipari vállalkozások számára újabb kihívást jelentett Magyarország európai uniós csatlakozása. A feldolgozóknak így egyrészt meg kell felelni a szigorú közösségi követelményeknek, másrészt versenyezniük kell a hazainál gyakran olcsóbb importtermékekkel, azzal együtt, hogy a magyar vállalkozások számára is megnyílt az Európai Unió piaca.

A magyarországi élelmiszeripar pozícióját befolyásolja, hogy a rendelkezésre álló mezőgazdasági alapanyagok minősége jó, mennyiségük számottevő, amihez jelentős

feldolgozóipari kapacitás, szakképzett és viszonylag olcsó munkaerő társul. Az erősödő verseny hatására az élelmiszer-gazdaság vállalkozásai egyre inkább termelő–feldolgozó–értékesítő, úgynevezett „farmtól az asztalig” elven szerveződő láncokban működnek, aminek nemcsak gazdaságossági, hanem élelmiszer-biztonsági előnyei is vannak.

Szerepe, súlya

Élelmiszeriparunk jelentőségét a mezőgazdasági termékek (termelés) iránt támasztott kereslete, a hazai élelmiszer-ellátásban és exportban betöltött szerepe magyarázza. Magyarországon az utóbbi években a mezőgazdaság 4, az élelmiszeripar pedig mintegy 3%-kal járul hozzá a bruttó hozzáadott értékhez, együttes arányuk így mintegy 7%. Ugyanakkor a hozzájuk kapcsolódó kereskedelmi és további ipari tevékenységekkel együtt súlyuk – szakértők szerint – akár az előbbi duplájára is becsülhető.

Az élelmiszeripar a feldolgozóipari kibocsátás 12%-át adja, így a gépipar és a vegyipar után az ország harmadik legnagyobb feldolgozóipari ágazata. A nemzetgazdaságban foglalkoztatási szerepe 3-4%, az ország exportjából pedig 5-6%-kal részesedik, és egyenlege tartósan pozitív.

Az Alföld az ország élelmiszer-ipari bruttó hozzáadott értékének 28%-át adja. Emellett még Közép-Magyarország hozzájárulása jelentős, a többi régió részaránya ennél jóval alacsonyabb. Míg az egy lakosra jutó bruttó hozzáadott érték az Alföldön a gazdaság egészét és az ipart tekintve is jóval alatta marad az országosnak, addig a megfelelő élelmiszer-ipari mutató megközelíti az országos értéket.

A tájegységen belüli szerepét fokozza, hogy – a többi ipari ágazat kevésbé fejlett volta miatt – a feldolgozóiparon belüli súlya az országos arányt meghaladó, így az élelmiszeripar a gépipar után az Alföld második legnagyobb feldolgozóipari területe, amely a térségi lakosság foglalkoztatásához 6%-ban járul hozzá.

Az ország élelmiszeriparában jelen lévő külföldi befektetésekből ugyanakkor az alföldi székhelyű vállalkozások jóval kisebb arányban részesednek, mint a termelésből, foglalkoztatásból. 2006 elején a térség élelmiszeriparában 77 milliárd forint értékű külföldi befektetés volt jelen, ami 2007 végére 115 milliárd forintra emelkedett. Jellemző viszont, hogy azokban a vállalkozásokban, amelyekben jelen van, a külföldi tőke részesedése a saját tőkéből összességében mintegy 90%-os. A külföldi befektetés egy lakosra jutó értéke 2006 elején az országos élelmiszer-ipari átlagnak mindössze 73%-a volt.

9. táblázat

Az alföldi élelmiszeripar szerepe, 2006

(százalék)					
Megnevezés	Termelési érték ^{a)}	Export ^{a)}	Alkalmazásban álló ^{b)}	Beruházás ^{b)}	Külföldi befektetés ^{c)}
Részesedése					
az Alföld feldolgozóiparából	29,0	13,6	23,2	21,8	15,3
az ország élelmiszeriparából	32,1	33,9	38,2	31,2	16,2

a) A 49 főnél többet foglalkoztató vállalkozások székhely szerinti adatai alapján.

b) Telephely szerint, a szervezetek teljes körére vonatkozóan.

c) Székhely szerint, az év elején.

Az Alföldön megvalósuló feldolgozóipari fejlesztéseknek 2006-ban kéttizede irányult az élelmiszeriparba, ami elmarad az ágazat létszám- és termelésiérték-arányától. Országosan az ágazat részesedése az инвестиciókból ugyanakkor jóval szerényebb, mint az Alföldön. Így az egy lakosra jutó инвестиciók a térség gazdaságára összességében jellemző alacsony érték mellett tizedével meghaladták az országot.

Strukturális jellemzői

Az élelmiszeripar alágazati, területi allokációjának vizsgálatát a termelési adatok tekintetében a közepes és nagyméretű (49 fő feletti), alföldi székhellyel bejegyzett vállalkozások adatai alapján van módunk vizsgálni. A külföldi befektetések részletesebb bemutatása szintén székhely szerinti adatokon alapul. A foglalkoztatottsági és beruházási adatok pedig a térségben effektíven jelentkező, illetve az Alföldön megvalósuló инвестиciókat mutatják.

Termelési érték, értékesítés

Az Alföld élelmiszeriparán belül kiemelkedik a húsipar, amely 2006-ban az élelmiszeripar termelési értékének 45%-át állította elő. 13–18% közötti arányt képviselt a tejfeldolgozás, a gyümölcs-, zöldségfeldolgozás és az egyéb élelmiszerek gyártása alágazat; viszont a növényi, állati olaj, a malomipari termék, keményítő, az ital és a takarmány gyártása alig néhány százalékban részesült a 2006. évi termelésből.

A húsfeldolgozás, a gyümölcs-, zöldségfeldolgozás és a tejfeldolgozás országos produktumának jelentős részét az Alföldön állítják elő: a 2006. évi információk alapján mindhárom alágazat esetében az 50%-ot közelíti ez az arány. A termelési érték egy lakosra jutó mutatója is e három élelmiszer-ipari alágazat esetében múlja felül számottevően az országos értékeket, míg a többi alágazaté elmarad azoktól. Különösen az italgártás fajlagos mutatója alacsony a térségben, az országos érték negyedét sem éri el.

Az értékesítési irányok tekintetében az alágazatok többségét a belföldi eladások meghatározó súlya jellemzi. Egyedül a gyümölcs-, zöldségfeldolgozás esetében haladja meg a közvetlen export a hazai eladások értékét. Ezenkívül a húsfeldolgozás kivitele tekinthető számottevőnek. E két alágazat külpiaci tevékenységének súlyát jelzi, hogy az ország közvetlen hús-, gyümölcs- és zöldségexportjának mintegy 60%-át alföldi székhelyű szervezetek teljesítették 2006-ban.

10. táblázat

*Az alföldi székhelyű élelmiszer-ipari alágazatok termelési, értékesítési adatai, 2006**

Alágazat	A termelési érték				Az értékesítési árbevétel		Az export aránya az országosból, %
	abszolút nagysága, milliárd Ft	megoszlása, %	aránya az országosból, %	egy lakosra jutó érték az országos %-ában	nagysága, milliárd Ft	ezen belül az export aránya, %	
Húsfeldolgozás	247,8	45,0	53,3	186,9	247,6	34,5	61,2
Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	76,1	13,8	49,7	174,3	63,9	60,2	60,2
Tejfeldolgozás	100,2	18,2	49,0	171,6	99,9	7,3	36,0
Malomipari termék, keményítő gyártása	16,8	3,0	21,6	75,8	16,7	9,1	15,6
Takarmány gyártása	22,2	4,0	22,1	77,5	22,2	11,0	6,0
Egyéb élelmiszer gyártása ^{a)}	70,2	12,7	24,7	56,8	68,0	16,6	13,4
Italgyártás	17,7	3,2	6,3	22,0	17,2	15,8	7,5
<i>Összesen</i>	<i>551,0</i>	<i>100,0</i>	<i>32,1</i>	<i>112,5</i>	<i>535,6</i>	<i>27,8</i>	<i>33,9</i>

* A 49 fő feletti vállalkozások adatai alapján.

a) A növényi, állati olaj gyártása alágazattal együtt.

Az Alföld élelmiszeriparának struktúrája azzal tér el az országotól, hogy a húsipar, a tejfeldolgozás, valamint a gyümölcs-, zöldségfeldolgozás nagyobb, az italgyártás, továbbá az egyéb élelmiszerek gyártása pedig kisebb arányú.

Foglalkoztatottság, beruházás

A foglalkoztatásban szintén a húsipar vezető szerepe figyelhető meg: az Alföld élelmiszeriparában alkalmazottak egyharmada ebben az alágazatban dolgozott 2006-ban a telephely szerint megfigyelt adatok alapján. A második legnagyobb, a húsipartól alig elmaradó foglalkoztató az egyéb élelmiszerek gyártása.

Az alkalmazottak bérezése tekintetében kiemelkednek a növényi, állati olaj gyártása, valamint a takarmány gyártása alágazatok: az előbbieken átlagosan kétszer, az utóbbiakban másfélszer annyi egy alkalmazott keresete, mint általában egy élelmiszer-ipari foglalkoztatotté, ugyanakkor az egyéb élelmiszerek gyártása alágazatban dolgozók jóval az átlag alatt van.

Valamivel kiegyenlítettebb a beruházások megoszlása az alágazatok között, azonban a 2006. évi adatok alapján itt is a húsipar dominál. A fajlagos beruházási értékek viszont jelentős szóródást mutatnak. A gyümölcs-, zöldségfeldolgozás, valamint a növényi és állati olaj gyártása egy lakosra jutó fejlesztései az országos értékek 2–3-szorosát tették ki, miközben a malomipar, az italgyártás, a tejfeldolgozás investíciói jóval alatta maradtak az átlagosnak.

11. táblázat

*Foglalkoztatottság és beruházások az Alföld élelmiszeriparában, 2006 **

Alágazat	Az alkalmazásban állók			A beruházás			
	száma, fő	megoszlása, %	aránya az országosból, %	értéke, milliárd Ft	megoszlása, %	aránya az országosból, %	egy lakosra jutó értéke az országos %-ában
Húsfeldolgozás	14 552	34,1	47,5	8,9	26,2	42,0	147,1
Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	4 857	11,4	54,4	5,9	17,3	64,5	226,2
Növényi, állati olaj gyártása	680	1,6	42,7	2,8	8,2	72,5	253,9
Tejfeldolgozás	3 065	7,2	37,5	2,4	7,0	21,9	76,8
Malomipari termék, keményítő gyártása	1 265	3,0	33,5	1,5	4,5	12,5	43,8
Takarmány gyártása	1 970	4,6	45,9	2,1	6,3	51,3	179,7
Egyéb élelmiszer gyártása	12 676	29,7	31,6	5,6	16,6	27,8	97,3
Italgyártás	3 529	8,3	25,3	4,7	13,8	17,3	60,5
<i>Összesen</i>	<i>42 623</i>	<i>100,0</i>	<i>38,2</i>	<i>33,9</i>	<i>100,0</i>	<i>31,2</i>	<i>109,2</i>

* A vállalkozások telephelye szerint, a szervezetek teljes körére vonatkozóan.

Külföldi befektetések, szervezeti háttér

A külföldi tőke jelen van az Alföld élelmiszeriparának minden alágazatában. A legtöbb vállalkozás a húsiparban, az egyéb élelmiszer feldolgozása és a gyümölcs-, zöldségfeldolgozás alágazatokban rendelkezik külföldi tulajdonrészsel, összességében pedig a tejiparban fektették be a legtöbbet a külföldiek. 2006 elején a térségben működő külföldi tőke 13%-a irányult az élelmiszeriparba. Ez ugyan meghaladja az országos arányt, de a külföldi befektetéseknek a térségre jellemző alacsony szintje miatt az egy lakosra jutó érték az élelmiszeriparunkban héttizede volt az országos ágazati értéknek. (Ezen belül azonban a tejfeldolgozást tekintve a mutató 2,6-szerese az országosnak.)

12. táblázat

*Külföldi érdekeltségű élelmiszer-ipari vállalkozások, 2006 elején**

Alágazat	Saját tőke, milliárd Ft	Ebből: a külföldi befektetés			
		értéke, milliárd Ft	megoszlása, %	aránya az országosból, %	egy lakosra jutó értéke az országos %-ában
Húsfeldolgozás	22,5	9,6	12,5	28,9	101,0
Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	11,3	8,9	11,5	32,7	114,4
Tejfeldolgozás	36,4	32,8	42,7	74,2	259,5
Malomipari termék, keményítő gyártása	1,5	1,5	1,9	17,6	61,5
Takarmány gyártása	13,6	12,9	16,8	30,3	106,1
Egyéb élelmiszer gyártása ^{a)}	10,6	10,4	13,5	6,9	24,1
Italgyártás	2,3	0,8	1,0	1,2	4,3
<i>Összesen</i>	<i>98,3</i>	<i>76,9</i>	<i>100,0</i>	<i>20,8</i>	<i>72,7</i>

* A vállalkozás székhelye szerinti számbavétel alapján.

a) Növényi, állati olaj gyártásával együtt.

2006 végén az Alföldön működő több mint 2700 élelmiszer-ipari vállalkozás kétharmada az egyéb élelmiszer gyártása és az italgyártás alágazatokban tevékenykedett. Árbevétel-kategóriájuk alapján 174 cég éves forgalma haladja meg az 1 milliárd forintot, közel 40 pedig 4 milliárd forint felett értékesített. Jelentősebb élelmiszer-ipari foglalkoztatónak 155 cég tekinthető a térségben, ezek legalább 50 alkalmazottal rendelkeznek.

13. táblázat

*Az élelmiszer-ipari vállalkozások száma az Alföldön, 2006 végén **

Álágazat	Működő vállalkozás	Ebből		
		társas vállalkozás	4 milliárd forint feletti árbevételt realizáló	49 fő feletti foglalkoztató
Húsfeldolgozás	315	249	15	38
Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	327	207	8	31
Növényi, állati olaj gyártása	35	7	–	1
Tejfeldolgozás	40	40	2	10
Malomipari termék, keményítő gyártása	87	56	3	6
Takarmány gyártása	105	96	4	9
Egyéb élelmiszer gyártása	961	573	4	51
Italgyártás	839	448	2	9
<i>Összesen</i>	<i>2 709</i>	<i>1 697</i>	<i>38</i>	<i>155</i>

* A vállalkozás székhelye szerint.

A szervezeti struktúra elaprózódottsága az italgyártásban a legnagyobb. Szervezeteinek kilencetizede mikrovállalkozás, illetve az élelmiszer-ipari mikrovállalkozások negyitizede italgyártással foglalkozik. Jóval kisebb szervezetszám mellett a kisszervezetek súlya érvényesül a növényi olaj gyártásában is.

A közepes és nagyméretű szervezetek előfordulása a tejiparban kiemelkedően nagy, e profillal azonban viszonylag kevés szervezetet jegyeznek.

Területi allokáció

Az Alföld élelmiszeriparának területi megoszlását vizsgálva Dél-Alföld élelmiszeriparának súlya erősebb a térségben, a 2006. évi termelési érték alapján 56%. Az export aránya szintén Dél-Alföldön, azon belül különösen Bács-Kiskun megyében magas, míg például Jász-Nagykun-Szolnok megyében az eladások mindössze 5%-a kerül közvetlenül külfiacra.

Az alföldi székhelyű élelmiszer-ipari vállalkozások nagyobb része (58%-a) Dél-Alföldön található, és ezen belül ugyancsak Bács-Kiskun megyét érdemes kiemelni, ahol egyharmaduk van bejegyezve. Az Alföld élelmiszeriparában foglalkoztatottak közel hat-tizede Dél-Alföldön dolgozik, és a beruházási értékből is e térség részesedik nagyobb arányban.

Az élelmiszer-ipari alágazatok térségen belüli megoszlását vizsgálva területi jellegzetességek figyelhetők meg. Az áttekintést az alkalmazásban állók száma alapján végeztük. Eszerint a húsipar mint jelentős foglalkoztató jelen van az Alföld minden megyéjében, de a dél-alföldi megyék részesedése nagyobb, és az ágazat súlya Dél-Alföld élelmiszeripa-

rán belül is kiemelkedő. Jól illusztrálja ezt, hogy Csongrádban minden második élelmiszer-ipari alkalmazott a húsfeldolgozásban dolgozik. Dél-Alföld súlya az italgyártásban és a takarmánygyártásban is felülmúlja Észak-Alföldét. Kiegyenlítettebbek az arányok a tejfeldolgozásban, valamint az egyéb élelmiszer gyártása alágazatban. A gyümölcs-, zöldségfeldolgozásban ugyanakkor már Észak-Alföld súlya a nagyobb, ezen belül főként Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Biharé. Az Alföld északi vállalkozásai a malomipari termékek, keményítő gyártása, valamint a növényi, állati olaj gyártása alágazatokban szintén jelentősebb létszámot foglalkoztatnak, mint a déliek.

14. táblázat

Az élelmiszeripar fontosabb adatai térségenként, 2006

Megye/régió	A termelési érték		Az értékesítésből az export aránya, %	Működő vállalkozás	Az alkalmazásban állók		A beruházás	
	nagysága, millió Ft	megoszlása, %			száma, fő	megoszlása, %	értéke, millió Ft	megoszlása, %
Bács-Kiskun	125 481	22,8	45,3	889	12 423	29,1	10 482	30,9
Békés	47 086	8,5	25,0	346	5 021	11,8	2 684	7,9
Csongrád	137 316	24,9	24,4	331	7 266	17,0	5 882	17,3
<i>Dél-Alföld</i>	<i>309 882</i>	<i>56,2</i>	<i>32,9</i>	<i>1 566</i>	<i>24 710</i>	<i>58,0</i>	<i>19 048</i>	<i>56,2</i>
Hajdú-Bihar	120 076	21,8	17,6	370	6 872	16,1	4 909	14,5
Jász-Nagykun-Szolnok	39 779	7,2	5,0	289	3 944	9,3	3 348	9,9
Szabolcs-Szatmár-Bereg	81 221	14,7	35,0	484	7 097	16,7	6 615	19,5
<i>Észak-Alföld</i>	<i>241 076</i>	<i>43,8</i>	<i>21,0</i>	<i>1 143</i>	<i>17 913</i>	<i>42,0</i>	<i>14 871</i>	<i>43,8</i>
<i>Alföld</i>	<i>550 958</i>	<i>100,0</i>	<i>27,8</i>	<i>2 709</i>	<i>42 623</i>	<i>100,0</i>	<i>33 919</i>	<i>100,0</i>

Az alföldi székhelyű élelmiszeripar legnagyobb vállalkozásai között 4 olyan cég található, amely ezer főnél többet foglalkoztat, és ezek mindegyikének árbevétele 4 milliárd forint feletti. Az előbbieket mellett még további 4 szervezet alkalmazottainak száma haladja meg az 500 főt, amelyek mindegyikének árbevétele ugyancsak 4 milliárd forint felett van.

A térség 8 legnagyobb élelmiszer-ipari vállalkozása zömmel húsipari tevékenységet végez, ezenkívül két tejfeldolgozásba sorolt szervezet van köztük. A legnagyobb vállalkozások döntően dél-alföldi, illetve hajdú-bihari székhelyűek.

15. táblázat

A legnagyobb létszámú alföldi székhelyű élelmiszer-ipari vállalkozások, 2007. október

Vállalkozás	A székhely megyéje	Szakágazat	Létszám-kategória, fő
Friesland Hungária Zrt.	Hajdú-Bihar	Tejtermék gyártása	1000–1999
PICK SZEGED Zrt.	Csongrád	Hús-, baromfihús-készítmény gyártása	1000–1999
SOLE-MIZO Zrt.	Csongrád	Tejtermék gyártása	1000–1999
HUNGERIT Zrt.	Csongrád	Baromfihús feldolgozása, tartósítása	1000–1999
Kiskunhalasi Baromfifeldolgozó Zrt.	Bács-Kiskun	Baromfihús feldolgozása, tartósítása	500– 999
Gyulai Húskombinát Zrt.	Békés	Húsfeldolgozás, -tartósítás	500– 999
Debreceni Hús Zrt.	Hajdú-Bihar	Hús-, baromfihús-készítmény gyártása	500– 999
GALLICOOP Zrt.	Békés	Baromfihús feldolgozása, tartósítása	500– 999

ÖSSZEGZÉS

Az Alföld 2005-ben 44%-kal részesedett az országnak a mezőgazdaság által hozzáadott értékéből. A tevékenység szervezeti hátterét több mint 2700 gazdasági szervezet és 318 ezer egyéni gazdaság jelentette 2006 elején.

Az Alföld gazdálkodói az ország területének négytizedét használják. A növénytermesztésben a gabonafélék képviselnek kimagasló részarányt, a tájegységnek azonban kiemelkedő szerepe van az ország zöldség- és gyümölcsstermesztésében is. Az állattenyésztésnek szintén jelentős a súlya, annak ellenére, hogy bizonyos fajoknál az állatállomány nagysága folyamatosan csökken.

Az országban gabonafélékből a felvásárlóknak értékesített összes mennyiség 35%-a, a gyümölcsféléknek 80% körüli, míg a zöldségféléknek 90% feletti mennyisége került ki innen.

A mezőgazdasági termékek felvásárlásában meghatározó az élelmiszeripar, mely az ország ebben az ágazatban előállított termelési értékének kiemelkedő részét, 32%-át adja.

Az Alföldön az élelmiszeripar alágazatai közül kiemelkedik a húsfeldolgozás. Jelenlétét mutatja, hogy 2006-ban az Alföld élelmiszer-ipari termelési értékének 45%-át állította elő, értékesítése is hasonló arányú volt, melyből számottevő az export. Szerepe a foglalkoztatásban, a beruházások terén, valamint a külföldi tőke jelenlétét tekintve is domináns. Az előbbi főbb mutatók alapján a tájegységben jelentős még a tejfeldolgozás, a gyümölcs-, zöldségfeldolgozás, valamint az egyéb élelmiszer gyártása.

Az Alföld élelmiszeriparán belül az előállított termelési érték, az export aránya, a működő vállalkozások száma alapján a két alföldi régió közül Dél-Alföld szerepe jelentősebb, így van ez a foglalkoztatottak arányát, valamint a beruházások célterületét tekintve is.

Az élelmiszeripar teljesítménye az utóbbi években mérséklődött, ami részben az EU-csatlakozás kiváltotta hatásoknak tudható be, de szerepet játszik benne az import növekedése és a kiskereskedelmi láncok árleszorító magatartása is. Az import megugrásával a hazai mezőgazdaság és az élelmiszeripar kapcsolata lazulni kezdett. A verseny fokozódik, ezzel párhuzamosan terjedőben vannak a „farmtól az asztalig” elven szerveződő termelő–feldolgozó–értékesítő láncok.

Kulcsszavak: élelmiszer-gazdaság, mezőgazdaság, élelmiszeripar, felvásárlás, Alföld.

Resume

This paper analyses agriculture and food-processing industry, the two branches of food economy built on each other, as well as procurement/sales activities connecting them, in two regions of the Hungarian Great Plain. The agricultural character of the Hungarian Great Plain is stronger than that of other areas in Hungary. In 2005 agriculture produced 10% of the gross value added in the area, and thus its share of Hungary's gross value added coming from agriculture was 44%. The article presents spatial capacity relations of the forces of production, as well as the conditions and results of production.

Food-processing industry is strategically important because it ensures the demand for agricultural products, and has a key role in domestic food supply and exports as well as in employment. The Hungarian Great Plain accounts for a third of the food-processing industrial production of Hungary. It has a significant position in the economy of the area in spite of its slightly decreasing share within industry. The performance of food-processing industry has slowed down in the past few years. With the accession to the European Union and the sudden increase of imports, the relation between agriculture and food-processing-industry started to loosen. Competition strengthens, which has been paralleled by a rising number of producing-processing-selling chains organised according to the principle of “farm to table”.